

VEĽKÝ BARD MALÉHO NÁRODA PRED 140 ROKMI ZOMREL SAMO CHALUPKA

MGR. PETER CABADAJ

 petercabadaj5@gmail.com

The article in a broader perspective reflects the 140th anniversary of the death of Samo Chalupka, the Štúresque poet and representative of Slovak romantic poetry. Author points out the connection of Slovak nature and nationalism in his work, and also Chalupka's effort to assert Slovak language. The themes in Chalupka's work are not only nationalistic, historical and natural, but also romantic and mythological. Nationalistic aspects are also reflected in the poem "Mor ho!", which many consider to be the pinnacle of his work. Chalupka's family library (the Chalupkiana), personal archives and his manuscript legacy have been stored in the Slovak National Library since 2000.

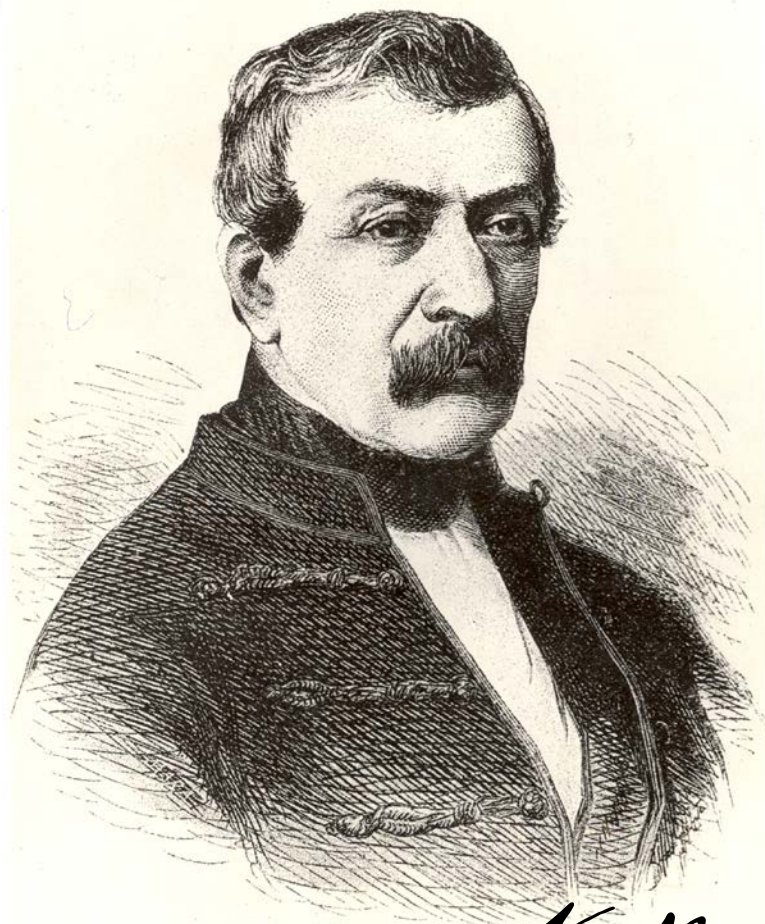
Keywords: Samo Chalupka, Slovak personalities, Slovak romantic poetry, codification of Slovak language, Chalupkiana

CURRICULUM VITAE

Vedno s Andrejom Sládkovičom, Jankom Kráľom a Jánom Bottom tvorí hviezdne kvarteto slovenskej romantickej poézie. Svetlo sveta prvý raz uzrel 27. februára 1812 na fare v Hornej Lehote. Pochádzal zo starej literárne orientovanej rodiny, o ktorej existujú písomné záznamy už zo 16. storočia. Na duchovnom i širšom kultúrnom dianí tak Chalupkovci od reformačnej éry participovali nielen ako evanjelickí kňazi, ale i ako cirkevní a literárni tvorcovia. Rozhľadný Samov otec Adam Chalupka (1767 – 1840), náboženský spisovateľ, účinkoval od 29. marca 1792 ako farár v Hornej Lehote na Horehroní. Starší brat Ján Chalupka (1791 – 1871), jeden zo zakladateľov slovenskej divadelnej tradície, bol významným autorom veselohier, ktorými dokázal účinne osloviť domáce publikum. Zosmiešnil a kritizoval v nich provinčnú nevzdelanosť, zadubenosť a päťolizáčstvo, bezduchú pýchu, uhorské konzervatívne zemanstvo, šovinizmus a najmä odrodilectvo (najúspešnejších satirikovým dielom je *Kocúrkovo*).

Mladý Samo Chalupka vyrastal v kruhu štyroch súrodencov. Školil sa doma, v Gemerských Tepliciach, (1820 – 1822), na lýceách v Kežmarku (1822 – 1825), Rožňave (1825 – 1827) a Bratislave (1827 – 1832). Vtedy boli stredné školy ešte latinské a k národnému povedomiu svojich žiakov nevychovali. Preto agilná slovenská mládež založila pri evanjelickom lýceu v Bratislave študentskú spoločnosť (20. 8. 1829), ktorej programom bolo spoznávať a pestovať československú literatúru. Nešlo už iba o náboženskú a staršiu spisbu, tvorenú v biblickej češtine, ale najmä o dobovú modernú literatúru, preniknutú národným a slovenským duchom.

Medzi zakladateľmi tejto Spoločnosti česko-slovenskej nechýbal ani Samo Chalupka. Istý čas bol jej knihovníkom a podpredsedom, na schôdzkach deklamoval vlastné básne, analyzoval Kollárovu *Slávy dcéru*. Silno ovplyvnený jej ideami o slobode národa odišiel v lete 1831 ako dobrovoľník, respektíve romantický búrlivák bojovať do poľského povstania namiereného proti cárskemu samodržaviu. Vrátil sa ranený a po rokoch nazval toto povstanie „*nešťastnou vojnou, záhubou slovenskej slobody, keď bojoval brat proti bratovi*“. Po skončení štúdia v Bratislave rok pôsobil ako vychovávateľ a učiteľ v rodine liptovského zemana v Demänovej, vzápätí študoval teológiu vo Viedni, kde nadviazal blízke kontakty s poľskými emigrantmi, českou, moravskou aj inoslovenskou mládežou.

S Chalupka

Samo Chalupka. Zdroj: Slovenská národná knižnica – Literárny archív (SNK – LA)

Patril k členom tajného spolku *Vzájomnosť* a spolu s priateľom, revolučne i polonofilsky naladeným právnikom Alexandrom Boleslavínom Vrchovským koncipovali program, ktorý neskôr začal realizovať medzi slovenskou mládežou *Ludovít Štúr*.

Ako evanjelický farár pôsobil Samo Chalupka v Chyžnom (1834 – 1835), Gemerských Tepliciach (1836 – 1840) a od 11. októbra 1840 až do svojej smrti (19. 5. 1883) v Hornej a Dolnej Lehote.

Dňa 18. januára 1836 vstúpil v Dolnom Kubíne do manželského zväzku so zemiankou Eufrozíniou Turánskou. Čoskoro – 30. augusta spomínaného roku – Štúr nespravodlivo napísal, že už vraj Chalupkovi „*po Všeslavii odzvonili*“ a jeho vzornú horlivosť údajne „*lichotíci žena zakopala*“.

Vieme, že Štúr mal k Chalupkovi osobitný vzťah, čo potvrdzuje aj fakt, že svojim žiakom o ňom na literárnych prednáškach hovoril ako o budúcom slovenskom Pindarovi či Horáciovi.

BÁSNICKÁ TVORBA

Renomovaný literárny teoretik Oskár Čepan uvádza, že Chalupka vytvoril „*archaicko-epický typ slovenského romantizmu*“. Doplníme to o konštatáciu, že svojou tvorbou nadobudol postavenie reformátora našej romantickej historickej epiky. Nahradil historické postavy ľudovým hrdinom, ktorý bol aktívnym účastníkom zlomových dejinných udalostí. Invenčne tiež spojil národný historizmus s romantizmom a sformoval estetický ideál čerpajúci z ľudovej slovesnosti. V historicko-hrdinských spevoch plnohodnotne zužitkoval nielen impulzy slovenskej ľudovej piesne, ale i srbskej a ukrajinskej epiky.

Tvoriť začal počas štúdia na bratislavskom lýceu. Verše recitoval na zasadnutiach Spoločnosti česko-slovanskej, a keďže mali úspech, všetky boli zapísané do jej *Pamätnice* (1832). Prvá fáza tvorby má preromantický charakter a vznikli v nej básne v češtine, ktoré predstavujú zhruba polovicu rozsahom nevelkého Chalupkovho diela. Spracoval v nich vlastenecké (*Toužba po vlasti*), historické (*Naumburg*), prírodné (*Jaro*), baladické (*Děva u moře*), ale i ľubostné námety. Pri písaní veršov uplatnil antické metrá a strofické formy, zjavne z nich cítiť odkazy na Horácia i Anakreóna, sú zaľudnené postavami gréckej, rímskej a slovanskej mytológie, respektíve bohato zdobené preromantickými básnickými obrazmi. Naznačená dekoratívnosť sa prejavuje množstvom epitet, genitívnych metafor a personifikácií. Postupne ale dochádza k žánrovým zmenám. Óda a elégia je vytláčaná ponáškou a historickým spevom, objavuje sa sylabická prozódia a charakteristický hrdinský tón.

Ako je všeobecne známe, prekonať jazykovú dvojkolajnosť – bernolákovčina verzus čeština – a do značnej miery dospieť k štýlovo ucelenejšiemu estetickému tvaru sa podarilo až štúrovskej generácii. Možno to bolo aj vďaka skutočnosti, že sa vo vrcholnej fáze svojej tvorby prepracovala k romantickej estetike a výberovo absorbovala prvky z oboch prúdov. Nesporne ale platí tvrdenie, že pre „*vedomie nutnosti prispôbiť individuálnu sebarealizáciu záujmom vyššieho (národného) celku mohli štúrovci čerpať posilnenie z provinciálnej umiernenosti biedermeieru*“.

Slovakizačnú tendenciu registrujeme v Chalupkovej básnickej tvorbe prakticky od jej začiatkov, programovo už v liste adresovanom známemu českému filológovi, spisovateľovi a prekladateľovi Josefovi Jungmannovi (28. 6. 1830). Vehementne v ňom bránil slovenské výrazy a ľubozvučnejšie tvary v českej

poézii. „Proces prielomu k strednej slovenčine pred Štúrom a štúrovcami“ zaznamenávame v prípadoch českých konceptov básne *Smutek* a najmä v jasne slovenských básňach *Syn vojny* (10. 5. 1846) a *Jánošíkova náumka* (10. 7. 1846).

Keď v druhej polovici štyridsiatych rokov 19. storočia akceptoval Samo Chalupka s určitými výhradami Štúrovu kodifikáciu spisovnej slovenčiny, prišlo aj k výraznej zmene jeho poetiky. Zdrojom básnikovej inšpirácie je ľudová pieseň a historický spev. Písal ešte tri decéniá, pričom umelecký vrchol dosiahol v šesťdesiatych rokoch 19. storočia. Tvorcove dielo bolo po celý čas vzáčne vyrovnané, necítiť z neho porevolučnú depresiu, ktorú badáme u iných romantikov. Ako „hrdinský rapsód“ vedel všetky svoje básne naspamäť, rád ich recitoval a dlho obrusoval do finálneho tvaru. Vždy si s maximálnou starostlivosťou pripravoval látku na budúcu báseň, o čom svedčia jeho *Poznamy*. Obsahujú vedľa seba zoradené poznámky z archívov, letopisov, historických titulov, záznamy ústnych podaní, legend a povestí. V umeleckom stvárnení ale jednotlivé pramené zložky majstrovsky zrovnoprávnil.

Interesantnú časť Chalupkovej tvorby predstavuje erotická poézia, zachovaná len v torzách (neskôr ju zrejme spálil). Ospevovala milú tak v kollárovskom tóne (*Sbohem zstaň, ukrutnice milá...*), ako i vo vlastnejšom ladení. Básnik chce byť evidentne „Milonem“ svojej Míny, teda Eufrozíny. Uplatňuje jemne folklórnu i rokokovú symboliku holuba a holubice v rozličných variáciách a konceptoch, inde zas motív junáka (*juna*) a víly. Rozkošatené náčrty piesní o Polke, Koscovi, Kosbe či Vilíne obsahujú motívy tajomnej devy-víly ničiacej láskou mladého kosca, za ktorým napokon užialená mať zomiera. Iný zdroj svojich erotických veršov našiel autor v ľudovej piesni a v niekoľkých ponáškach na ňu. Jednoznačne možno uviesť, že junáka Chalupku opantali za mladi aj zvody lásky k „spevnej Slovenke“. *Ponášky* už zároveň naznačovali nezvratiteľnú cestu od češtiny k slovenským básňam.

Vôbec prvými hodnotiteľmi Chalupkovej tvorby boli kolegovia zo Spoločnosti česko-slovanskej. Okrem iného sa im priznal, že jedna z jeho básní (zrejme *Sapho*) je napísaná v klasickom a nie roztúžene romantickom duchu. Žiadny iný autor nemal toľko priestoru v *Pamätnici* Spoločnosti česko-slovanskej („sedem ód a piesní“), ale i v almanachu *Ploody* (1836), kde mu uverejnili sedem básní bez jeho súhlasu. Jozef Miloslav Hurban 25. mája 1851 napísal, že Chalupka „*prujiš zacyhtiu duše slovenskie ako*

náleží a rozožau oheň túžby a poézie“. Božena Němcová čítala jeho básne po svojej návšteve Hornej Lehoty (september 1855) „s potěšením“, štúrovec Pavel Hečko uznanlivo ocenil autorove verše za „klasické, génia slovenského verne znázorňujúce“, respektíve za „sotva dostižiteľný, opravdový vzor pre našich mladých básnikov... a opravdové perly a diamanty slovenského básnictva“ (Orol, 1873).

Knižnú podobu dostalo Chalupkove literárne dielo až v roku 1868. Zbierka z názvom *Spevy* vyšla nákladom štúrovského kníhkupca Eugena Krčméryho v Banskej Bystrici (tlačila sa vo Viedni). Reprezentačný výber zahŕňa celkovo 24 básní, pričom verše zo slovenského obdobia tvorby dopĺňa niekoľko do slovenčiny prepracovaných juvenílií. Tematicky dominuje historická, vojenská a zbojnícka látka, typickým hrdinom je junák – bojovník za slobodu. Kategóriu básní so zbojníckou tematikou reprezentuje *Likavský väzeň* (pôvodne Jánošíkova náumka), kde internovaný bohatier nechvejne verí v možnosť vybojovať slobodu pre slovenský národ. Viackrát sa stretávame s motívom družiny dvanástich hôrných chlapcov

(*Junák, Kráľoholská*). Pôvodnú inšpiráciu Jánošíkom tvorca zatlačil do úzadia, ani meno legendárneho zbojníckeho kapitána z Terchovej sa tu neobjavuje. Hrdinovia bojujú za pravdu, spravodlivosť, slobodu, a to aj pod zástavou kráľa (*Kráľoholská*). Vernosť vlasti a kráľovi predstavuje jeden z kľúčových mravných imperatívov. Kráľovskej strane prejavil autor sympatie aj v básňach, v ktorých rezonuje téma protihabsburských šľachtických povstaní (*Bombura, Muráň*). Heroický odpor proti násiliu charakterizuje básne čerpajúce z krvavých čias protitureckej rezistencie (*Boj pri Jelšave, Branko*).

Medzi najznámejšie i najvydarenejšie Chalupkove texty patrí zveršovaná povesť *Turčín Poničan*. Báseň s výraznými folklórnymi znakmi využíva i fragment uspávanky z Poník a motívy ukrajinskej ľudovej piesne. Rozpráva o statočnej žene, ktorá vo svojom zotročiteľovi spoznáva vlastného syna, uneseného v detstve krutými Turkami. Matka po identifikácii odmieta synovu ponuku žiť s ním v blahobyte a dáva prednosť návratu do rodných končín. Hádám nezaškodí, keď v maximálnej skratke uvedieme málo známy fakt, že chalupkovský rod mal vlastný trpký zážitok s osmanským besnením. Konkrétne išlo o Rozinu Chalupkovú (rodenú Puchalovú), manželku evanjelického seniora a barokového literáta Samuela Chalupku, ktorú v roku 1663 pri prepade Trenčína uniesli Turci. Odvliekli ju do zajatia v rumunskom Valašsku a domov sa mohla vrátiť až po zaplatení veľkého výkupného. Manžel tento príbeh zobrazil v reflexívnej epickej básni *Vandrovka, aneb Putování prežalostné Rozyny Puchalky* (1664).

Vrcholným opusom Sama Chalupku je bezpochyby báseň *Mor ho!*, ktorá prvý raz vyšla v literárnom časopise *Sokol* (1864). Apoteóza slobody tematicky čerpá z obdobia rímskej expanzie na územie dnešného Slovenska. Monumentálny úvod diela, začínajúci sa motívom z Tatier zlietajúcich orlov, za pomoci prírodných reálií vymedzuje teritórium „slovenského rodu“. Vzápätí nasleduje pozdrav slovenskej družiny „Riman-cárovi“, ktorý obsahuje rozsiahlu charakteristiku Slovákov i Slovanov vôbec (v týchto pasážach tvorca používa označenie *Slovän*). Chalupka vychádza z antických historických prameňov, pričom akcent kladie na slobodymilovnosť, demokratizmus, mierumilovnosť a hrdosť zobrazovaného etnika. Spuná cárova odpoveď vyústi do krvavého boja, v ktorom chrabrú slovenskú družinu podľahne presile. Lúta bitka je zobrazená bravúrnou dynamickou skratkou, ťažisko opisu spočíva v hyperbolizovanom detailnom zábere.

Titulný list zbierky *Spevy*. Zdroj: SNK – LA

SPEVY SAMA CHALÚPKU.

DRUHÉ VYDANIE.

S podobizňou a životopisom básnikovým.

RUŽOMBEROK.
NÁKLADOM KNÍHTLAČIARNE KARLA SALVU.

1898.

Sleteli orli s Tatry, kiahnu na podolín
 Ponad vysokye hory, ponad rovnyce polia.
 Preleteli cez Dunaj, cez tu síru vodu,
 Sedli tam za pomedzím slovenskyeho rodu.
 Duni Dunaj a luna za lunou sa valí,
 Nad ním ^{stojí} hrad na vysokom bratí.
 Pod tým hradom Rimán- cár, zastal v tábore.
 Keď sa rady siatrov deľatým prvorom.
 Pokraj tábora sedi cár na zlatom stolci,
 Okol něho cárská stráž, tuhu to pakoší;
 A pred cárom družina neverelíha stojí.
 Sú to cudzí viteri, každý v jasnej zbroji,
 Podlaví katedria sije im otáča,
 Modrye ich oči bystro do kola si páca,
 Rostom sú ako jedle, pevní ani skala.
 Zdalo by sa ti, že ich jedna mater mala.
 Slovenský rod ich poslal zo slávneho sneha.
 Abyšli spozdrav ~~otia~~ k carovi rímskemu,
 Oni „čelom nebijú,“ „do noh nepada“

Rukopis básne *Mor ho!* Zdroj: SNK – LA

PUBLICISTICKÁ ČINNOSŤ

Svetské básne Sama Chalupku – a o tom sa už vie menej – priamo podmieňovala tvorba duchovnej poézie, ktorá s ňou bola úzko spojená. Organizačne, od roku 1841 ako člen širšej spevníkovej komisie, i vážne autorsky participoval na realizácii *Evanjélického zpěvníka* (1842). Napísal doňho sedemnást vlastných duchovných piesní, ďalšie tri upravil z Tranovského kancionála. Bol tak jeden z najplodnejších a umelecky najpresvedčivejších prispievateľov. Aj v Hornej Lehote, ako na mnohých miestach Slovensku, vďaka štúrovcom i na znak úcty k chalupkovskému domu a mladému kňazovi-básnikovi zamenili farníci starý ctihodný Tranoscus za nový *Zpěvník*.

Publicistická tvorba bezprostredne korešpondovala s Chalupkovou osvetovou činnosťou, v rámci ktorej sa zameral hlavne na boj proti alkoholizmu (intenzívne propagoval a zakladal spolky miernosti). Do tejto kategórie textov patrí napríklad ľudovýchovný spis *Pálenka, otrava s podtitulom Rozprávka k poučení a výstraze pro starých i mladých, bohatých i chudobných*

(1843), ktorý vyšiel knižne v známej tlačiarni Macholdovcov v Banskej Bystrici. Autor vyjadril v diele radosť z čiastočného domáceho spoločenského napredovania, referoval o aktuálnom politickom dianí, kritizoval ľahostajnosť a duchovnú lenivosť. Dlhodobý interes o antickú históriu pretavil do cennej štúdie *Starožitnícke zápisky. Pliniova správa o Slovensku*. Publikoval ju v Letopise Matice slovenskej z roku 1870. Časopiscovou formou Chalupka sporadicky reagoval na rôzne osvetové, náboženské, politické, historické, literárne i hospodárske témy (*Obzor, Pešťbudínske vedomosti, Slovenský pozorník, Sokol, Světozor*), v českom Riegrovom náučnom slovníku uverejnil niekoľko vlastivedných hesiel o slovenských reáliách.

NÁRODOVEC

Špeciálnu dimenziu Chalupkovho curriculum vitae predstavuje jeho horlivá angažovanosť v slovenskom národnom hnutí, ktorú registrujeme od mladých liet. Inicioval vznik Spoločnosti česko-slovanskej na evanjelickom lýceu v Bratislave (1829), bol členom tajného mladoslovenského spolku *Vzájomnosť* (od 1837), zakladajúcim členom štúrovského spolku *Tatrin* (1844). Agilne vstupoval do bojov za štúrovskú spisovnú slovenčinu, z Hornej Lehoty spravil dôležitú baštu národného hnutia, keď za ním ako fascinujúcou osobnosťou chodili význační hostia zblízka i zďaleka (L. Štúr, J. M. Hurban, K. Kuzmány, A. Sládkovič, B. Němcová, J. Botto, J. B. Klemens a mnohí iní). V dňoch 6. – 7. júna 1861 sa zúčastnil na pamätnom národnom zhromaždení vo vtedajšom Turčianskom Svätom Martine a bol signatárom Memoranda národa slovenského. Nechýbal ani pri konštituovaní Matice slovenskej (1863), počas slávnosti v Čajdovom dome v Martine predniesol v roku 1864 po prvý raz verejne svoju básnickú skladbu *Mor ho!*, ktorá sa vzápätí rozšírila prakticky do celého slovanského sveta. Uvedieme aspoň, že 22. apríla 1871 – na veľkonočný pondelok – ju v ruskom preklade deklamovali v rámci koncertu so živými obrazmi vo Veľkom divadle v Petrohrade!

DEDIČSTVO

Vôbec prvou osobnosťou, ktorá ešte za Chalupkovho života komplexnejšie zhodnotila jeho básnické dielo, bol neskorší renomovaný literárny vedec, his-

torik a univerzitný profesor Jaroslav Vlček. Stalo sa tak v časopise *Květy* (1880) a v knihe *Literatúra na Slovensku* (1881).

Ako ojedinelý typ bol Chalupka podľa Vlčka „*najšťastnejším i najzaslúženejším zo všetkých na ceste za národnou slovanskou poéziou, lebo písal čistú slovanskú poéziu s prostotou a krásou a vo forme sa mu nemohol rovnať ani jeden zo slovenských básnikov*“. Hoci neuplatňoval exaktnú prozodickú formu – antickú časomernú ani modernú sylabotonicú –, trvale usiloval o dosiahnutie „*lepšieho výrazu, zvučnosti, jadrnosti a akéhosi určitého hudobného rytmu, takže ho nasledovali mladí*“. V liste Jaroslavovi Vlčkovi z 23. februára 1881 Chalupka uvádza, že by mladí tvorcovia mali „*študovať prstonárodnú slovanskú poéziu všetkých kmeňov*“, že on zničil všetko, čo „*cudzinou zapáchalo*“. Veril, že sa čoskoro objaví „*mladý genij, ktorý všetky krásy poézie slovanskej v jednu kytku zviže a svetu podá*“. Mal na mysli „*písanie slovenských básní, úsečných a vzletných, ktoré znárodneli s melódiou*“.

Štúrovská generácia, aj s výrazným Chalupkovým vkladom, dospela v poézii k najvyspelejšiemu umeleckému prejavu, ktorý fundamentálne ovplyvnil i nasledujúce literárne pokolenia a doteraz patrí k hlavným atribútom národného kultúrneho dedičstva.

CHALUPKIANA

Máloktorý rovesník Sama Chalupku mal takú možnosť byť od útleho detstva v bezprostrednom kontakte s veľkou bibliotékou. On sám nevnímal knihy len ako listy papiera s množstvom textov zviazaných do jednotlivých zväzkov a uložených v policiach. Naopak! Knihy boli v jeho prípade najsilnejším zdrojom informácií, poznania, vzdelávania, rozširovanie slovných zásoby, prehlbovania fantázie.

Bohatú a historicky mimoriadne cennú rodinnú knižnicu, ako i svoj osobný archív a rukopisnú pozostalosť Chalupka testamentárne odkázal slovenskému národu. Tieto vzácne artefakty sa dostali do zbierok Bibliotéky Národného domu v Martine, kde ich ďalej od roku 1895 spravovali knižnica Muzeálnej slovenskej spoločnosti, od roku 1926 Bibliotéka Matice slovenskej a napokon od 1. júla 2000 Slovenská národná knižnica (SNK).

Istotne stojí za zmienku, že knižnica, ktorú daroval Národnému domu v Martine (tvorila najvzácnejšiu časť fondu jeho Bibliotéky), mala na vtedajšiu dobu

úctyhodných 980 zväzkov. Hoci sa o nej hovorilo ako o knižnici Sama Chalupku, od počiatku niesla názov *Chalupkiana*, keďže to bola rodinná bibliotéka. Najviac k jej vybudovaniu a rozšíreniu prispel Samov otec Adam Chalupka, osvietený evanjelický farár, učiteľ, náboženský spisovateľ, ale tiež ľudový liečiteľ a bylinkár.

Vedúca oddelenia správy historických knižničných fondov a dokumentov SNK Jana Cabadajová uvádza, že „*z pôvodnej Chalupkiany sa v rámci rekonštrukcie osobných historických knižníc podarilo zrekonštruovať len knižnicu Adama Chalupku, pretože on si svoje knihy poctivo podpisoval. Takto sa nám podarilo dať dokopy 107 zväzkov so 159 titulmi, ktoré boli v roku 2001 vyhlásené za historický knižničný fond, čo je ekvivalent Národnej kultúrnej pamiatky. Používateľ knižnice si však môže pozrieť len 144 zdigitalizovaných titulov, pretože niektoré exempláre sú defektné a nie je možné ich plnohodnotne zdigitalizovať, a pár exemplárov sú duplicity, ktoré nedigitalizujeme. Je obdivuhodné, že Adamovi Chalupkovi, kňazovi v Hornej Lehote, sa z jeho skromných prostriedkov podarilo vytvoriť knižnicu, ktorej až tretinu tvoria diela 16. storočia zastúpené autormi ako Luther, Melancton, Hugo Grotius, Chemnitz, Sleidan, Creuziger a iní. Ide predovšetkým o náboženských protestantských autorov, pretože Adam Chalupka bol evanjelický kňaz a svoje povolanie a presvedčenie bral naozaj vážne. Nájdeme tu viacero diel od otca reformácie Martina Luthera vrátane jeho *Haus Postilly*, ktorú máme vo viacerých zväzkoch a vydaniach, ako aj diela Filipa Melanctona, ktorý prvý sformuloval luteránske učenie a dal mu filozofický a teologický základ. Máme tiež niekoľko zväzkov Chemnitzovho komentára k Tridentnému koncilu či významné dielo Leonharda Huttera *Concordia Concors*, ktoré pozná každý dobrý protestant. Mimoriadne vzácna je tzv. Benátska Biblia, teda Biblia česká vytlačená v Benátkach roku 1506. Nadviazala na Bibliu pražskú a Bibliu kutnohorskú, ktoré vyšli ešte v 15. storočí a spolu s menovanými Bibliami patrí medzi prvé tlače v češtine.*“

O Adamovi Chalupkovi vieme, že konzekventne študoval všetky dostupné tituly protestantskej spisby. Zároveň bol aj znalcom kvalitnej odbornej historickej literatúry, o čom v *Chalupkiane* svedčia „*komentáre Julia Caesara k vojne s Galmi, diela autora slávnej vojny židovskej Josefa Flavia a Cellaria, z neskorších období napríklad aj Millotove *Universal historie alter, mittler und neuer Zeiten* (vydané vo Viedni roku 1794). K vzácnym titulom 16. storočia patria aj diela Josefa Flavia *Opera*, Euripidove *Tra-gédie a iné*. Keď si predstavíme chudobného kňaza*

a učiteľa v Hornej Lehote, ktorý sa zaoberá najmä bylinkami a liečiteľstvom, je neuveriteľné, koľko vzácností nájdeme v jeho knižnici a čo všetko čítal. Okrem už spomínaných klenotov sú to aj jazykovedné a filozofické tituly – napríklad slávne dielo Immanuela Kanta *Vorlesungen über die philosophische Religionstheorie* (vydané v Lipsku roku 1817), diela Ciceróna, Lessinga či Dobrovského.“

Oproti iným historickým bibliotékam (napríklad Samuela Rešetku) neobsahuje Chalupkiana veľa slovacík, „len pár slovenských periodík (*Sollenia* a *Papánkove Compendium historia gentis Slavae Trnava 1793*). Žiadna iná osobná knižnica ale nemá také množstvo kvalitnej odbornej literatúry so zameraním na najvzácnejšie tlače 16. a 17. storočia. Na tejto knižnici tiež vidíme, aké dôležité je si knihy podpísať, lebo iba na základe podpisu ‚Adami Chalupka‘ bolo možné zrekonštruovať časť Chalupkiany. Ostatné nepodpísané knihy zostávajú rozptýlené vo fonde SNK bez väčšej nádeje na identifikáciu“, uzatvára Jana Cabadajová rozprávanie o Chalupkiane, ktorá bola v roku 2015 zdigitalizovaná a sprístupnená na štúdium odbornej i laickej verejnosti.

ZÁVEROM

„Pravde žil som, krivdu bil som, verne národ svoj ľúbil som.“ Tento epitaf na tvorcovom náhrobnom kameni voľakedy poznali azda všetci školopovinní. Dnes je to možno pre mnohých posledná vedomosť (ak nerátame názvy najznámejších básní) o autorovi, ktorá ostala v ich zaneprázdnenej mysli z detských a mládežníckych liet. Faktom navždy zostane, že na kľúčových Chalupkových textoch vyrástlo mnoho generácií Slovákov. Ich prostredníctvom prišli do kontaktu s našou históriou, cibrili si nimi vzťah a zmysel pre krásu reči, pre ľahkonohosť a súčasne všemocnosť fantázie, pre príbeh, od ktorého sa nedá odtrhnúť. Hoci Chalupkovi vyšla za života iba jediná, aj to útla básnická knižka, nie v kvantite tkvie jeho univerzálny odkaz, hlboké umelecké, mravné a osobnostné poslanstvo. Bol veľkým bardom malého národa a trochu i hrdinom v jednej osobe, spevom a činom v súzvuku, legendou a skutočnosťou v harmónii.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- BORGULOVÁ, Jana. 1983. *Samo Chalupka 1812 – 1883*. Zborník. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica – Bratislava : ERPO 1983. 313 s.
- BRTÁŇ, Rudo. 1979. Chronológia autorovho života a diel. In *Chalupka, Samo. Dielo*. Bratislava : Tatran 1979, s. 257 – 270.
- BRTÁŇ, Rudo. 1979. Poézia básnika Sama Chalupku. In *Chalupka, Samo. Dielo*. Bratislava : Tatran 1979, s. 9 – 19.
- CABADAJOVÁ, Jana. 2021. [Online]. Dostupné na internete <http://dikda.eu/historicka-kniznica-adama-chalupku-julius-caesar-i-benatska-biblia/>.
- DORČÁKOVÁ, Mária. 1983. *Dielo Sama Chalupku. Personálna bibliografia*. Prešov : Štátna vedecká knižnica 1983. 44 s.
- ĎUROVIČ, Ján. 1947. *Tvorba Sama Chalupku so zreteľom na duchovnú poéziu*. Martin : Matica slovenská 1947. 153 s.
- MINÁČ, Vladimír. 1986. *Portréty*. Bratislava : Smena 1986, s. 61 – 64.
- MOCKO, Ján. 1897. Rod Chalupkovcov. In *Slovenské pohľady*, roč. 17, č. 3, s. 129 – 136.
- Literárny archív Slovenskej národnej knižnice Martin – rukopisná pozostalosť, obrazová dokumentácia.
- PIŠŮT, Milan. 1974. Dielo Sama Chalupku a jeho miesto v poézii národného obrodovania. In *Chalupka Samo. Mor ho! a iné*. Bratislava : Tatran 1974, s. 103 – 122.
- PLINTOVIČ, Ivan. 2013. *Štyri medailóny: Samo Chalupka, Andrej Sládkovič, Janko Král, Ján Botto*. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica 2013, s. 8 – 15. ISBN 978-80-89388-50-9.
- RENDLOVÁ, Jana. 1983. *Samo Chalupka 1812 – 1883: Medailón o životě a díle*. Praha : Městská knihovna 1983, 10 s.